

УДК 338.242

Л. Б. Артеменко,
к. е. н., доцент кафедри економіки та фінансів,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль
ORCID ID: 0000-0001-6653-3043

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.9.46

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

L. Artemenko,
Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and finance,
Ternopil Ivan Pul'uj National Technical, University, Ternopil

EUVROPIEN EXPERIENCE OF GOVERNMENT SUPPORT OF THE ORGANIC PRODUCTION IN THE CONTEXT OF ENSURING FOOD SECURITY OF UKRAINE

У статті розглянуто динамічні світові тенденції розвитку органічного продовольчого ринку. Підкреслено, що успішний досвід провідних країн має прикладне значення для сприяння системності процесу господарювання вітчизняних суб'єктів органічної сфери. Ринок сільськогосподарської органіки виступає як функціональна підсистема забезпечення продовольчої безпеки держави. Тому основна увага приділена розгляду методів державного регулювання, які використовуються в європейських країнах з метою активізації перспективного напрямку агропродовольчого національного ринку. Виокремлено переваги споживання органічної продукції для здоров'я людини з точки зору біологічної цінності та корисності. Проаналізовано нинішній стан та надано рекомендації щодо адаптації органічного сектору України до євроінтеграційної моделі. Визначено проблемні аспекти, які стримують вітчизняний споживчий попит на здорову продукцію. Зазначено, що їх вирішення лежить у площині державної політики. Наголошено на тому, що у ході трансформаційних процесів традиційного фермерства в органічні практики в суспільстві створюються умови балансу екологічних потреб та безпечного продовольства. Дилема ринку органіки полягає у тому, що, з одного боку, економіка спроможна виробити потрібну кількість продуктів високої якості, а з іншого — споживачі не в змозі забезпечити попит на такі товари. Усунути протиріччя можна тільки шляхом впровадження державних інструментів компенсаційного та мотиваційного напрямку з одночасним підвищенням рівня оплати праці, що змінить вектор у бік розвитку як попиту, так і пропозиції. Ефективність розширення меж органічної сфери стане каталізатором мультиплікативного ефекту забезпечення населення якісними та екобезпечними сертифікованими продуктами харчування без шкоди довкіллю та підвищить рівень продовольчої безпеки.

Author reviews dynamic global trends of the organic food market. Special emphasis is made on successful experience of leading states that has practical application for systematic management of domestic organic food manufacturers. Market of agro organics is a functional unit that provides food safety of the country. Thus, key attention is paid to learning of the methods of government regulations that are implemented in European countries to activate promising sectors of national agro-product market. Author distinguishes benefits for consumption of organic produce for person's health and well-being from perspective of biological value and usefulness. Author analyzed current situation and suggested recommendations to adapt organic sector of Ukraine to European integration model. Problematic aspects have been determined that slow down domestic consumer demand for healthy products and estimated that these can be solved with proper government policies. Author stressed that transformational processes of traditional farming into organic practices create conditions for balance of ecological needs and safe production. Major dilemma of the organic market is that economy is able to produce required quantity of high-quality food products. On the other hand, consumers are not able to deliver demand on such products. These contradictions may only be solved by introduction of government compensatory and motivational instruments simultaneously with increase of salary level in the industry. This will shift the industry into improving both supply and demand. Efficiency of organic industry broadening will trigger multiplicative effect in providing consumers with quality and eco-safe certified food products without harming environment that will finally increase level of food safety. Organic production in 21st century became a contemporary trend and is considered

to be perfect model for steady development that harmonizes its three components: economic efficiency (increasing of product competitiveness, decrease of production expense by banning chemical ingredients), ecological orientation (restoration of agricultural systems — regeneration of soil fertility, decrease of water and air pollution) and social aspect (formation of company eco-image, increasing of vitality for rural communities, providing consumers with quality food products).

Ключові слова: органічне сільськогосподарське виробництво, державне регулювання, мотивація, продовольча безпека, сертифікація.

Key words: organic agricultural production, government regulation, motivation, food safety, certification.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Органічне виробництво у XXI ст. стало сучасним напрямом розвитку ресурсного світового потенціалу, модним трендом та розглядається в якості взірцевої моделі сталого розвитку, що узгоджує три його компоненти — економічну ефективність (підвищення конкурентоспроможності продукції, зниження виробничих витрат внаслідок відмови від застосування хімікатів), екологічну спрямованість (відновлення агроecosystem — відтворення родючості ґрунтів, зниження забруднення водних джерел і атмосферного повітря) та соціальний аспект (створення екоіміджу підприємства, підвищення життєздатності сільських громад, забезпечення споживачів якісними продуктами харчування). Саме змістове наповнення продовольчої безпеки органічної продукції в повній мірі композиціонується із категорією "якість", насамперед з точки зору підвищення безпеки життя населення. Отже, набувають актуальності питання формування стратегії розвитку органічного виробництва як важливого сегмента національного аграрнопродовольчого ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняна наукова думка забезпечила вагомий внесок у проблематику органічного виробництва, де серед авторів Т. Аверіхіна, В. Артиш, Ю. Белінська, Р. Безус, А. Гринів, Є. Каблучка, А. Сава, В. Ткачук, Т. Чайка, І. Чичкало-Кондрацька та ін. Проте деякі аспекти залишаються не у повному обсязі вирішеними. Зокрема недостатньо висвітлено підходи щодо використання європейських практик державного регулювання та стимулювання внутрішнього попиту органічної продукції з метою гарантування споживачам високої біологічно цінної якості та оздоровчих властивостей продукції, яка маркована як органічна. В умовах глобалі-

заційних процесів та враховуючи перспективність вектору розвитку такої ніші економіки України, набувають пріоритетності питання використання міжнародного досвіду для запровадження нової моделі національної державної політики, спрямованої на мотивування суб'єктів господарювання органічної сфери.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є констатація необхідності імплементації європейського досвіду розвитку органічного агровиробництва у вітчизняну економіку, оскільки він становить практичний інтерес, як більш досвідчений, тривалий та успішний. Використання зарубіжних напрацювань надасть можливість державі розробити алгоритм подальших дій, які повинні охопити економіку, соціальну політику, екологію та сформулювати основні стандарти забезпечення продовольчої безпеки у відповідності до міжнародних норм та правил.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Багаторічний досвід провідних європейських країн, які інтегрували органічне сільське господарство у свою аграрну політику, демонструє його лідерські позиції у забезпеченні продовольчої безпеки, що свідчить про доцільність запровадження такої концепції у вітчизняну економіку.

У XX ст. японський філософ Мокіхі Окада започаткував термін "природне сільське господарство" (Nature Farming), де окреслив принципи, які тотожні сучасним вимогам. У 1940 році науковець Оксфордського університету лорд Нортборн вперше використав термін "органічне сільське господарство", що призвело до появи нового самостійного напрямку. Піонером органічного сектору вважається Німеччина, де батько й син Георг і Клаус Хіпп у 50-х роках минулого століття свою підприємницьку діяльність сконцентрували на продуктах дитя-

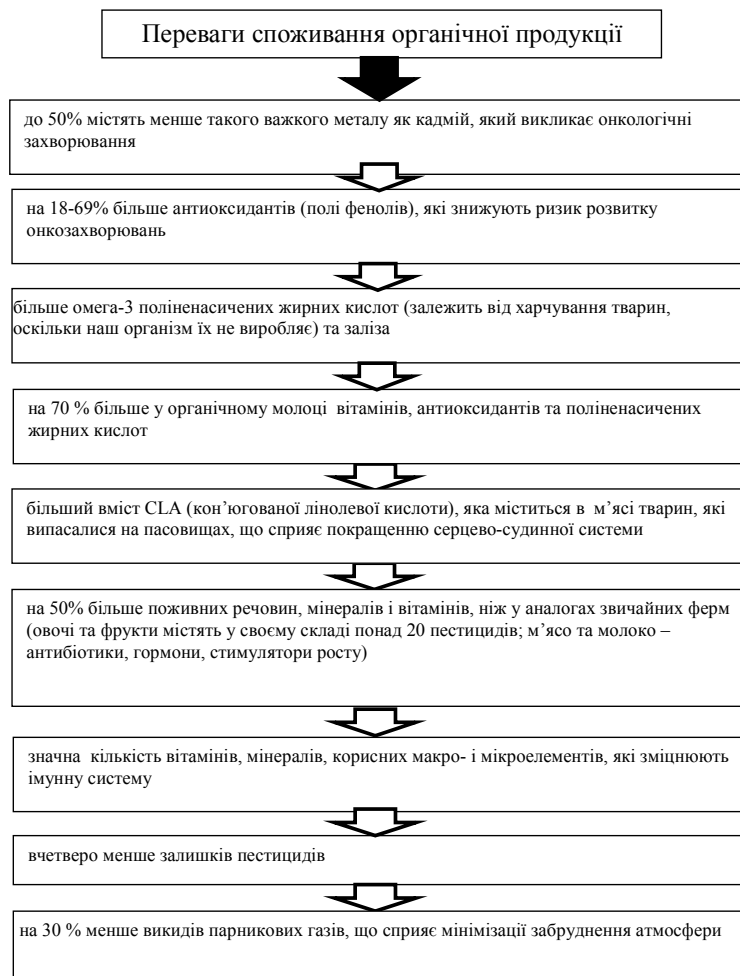

Рис. 1. Переваги споживання органічної продукції для здоров'я людини

Джерело: сформовано за даними [3; 4].

чого харчування під брендом "HiPP". І тільки в 2008 році Міжнародною Федерацією органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) було прийнято уніфіковане трактування органічного сільського господарства, де підкреслюється обов'язковість поєднання в собі традицій, нововведень, науки з метою покращення стану навколишнього середовища та сприяння належному рівню життя [1]. Тобто у міжнародному науковому співтоваристві є усвідомлення того, що в ракурсі органічного виробництва створюються умови для забезпечення інтегрованої сталості у відповідності до концепції збалансованого розвитку.

Чим викликана така велика увага та посилений інтерес до споживання органічної продукції саме у європейських країнах? Динамічний процес пояснюється тим що, по-перше, виробництво спирається на наявність як ресурсної бази, так і вагомих стимулів для розвитку такого ринку. Тут зосереджено 23% усіх органічних світових сільськогосподарських земель,

що підтверджується відповідними сертифікатами. Чотири країни понад 10% таких земель задіяли під органічне виробництво: Ліхтенштейн (30%), Австрія (16%), Швейцарія (11,1%) та Швеція (10,8%). Найбільші площі земель знаходяться в Іспанії (1,1 млн га) та Італії (1 млн га). Лідером за кількістю підприємств, які займаються виробництвом органічної продукції, є Італія (понад 44 тис. виробників), найбільша частка відповідного виробництва припадає на Швейцарію (35% ринку продуктів харчування) [2]. По-друге, у країнах пропагується концепція здорового способу харчування населення, посилюється турбота урядів, яка спрямована на покращення здоров'я нації та продовження тривалості життя, фінансово спроможні споживачі стають вимогливішими та прагнуть забезпечення гарантій чистоти продуктів. І, як результат — значна кількість громадян таке харчування перетворило на своєрідну "філософію життя" під гаслом: "Я живу органічно". Дослідження зарубіжних експертів засвідчили підвищену біологічну цінність та корисність споживання органічної продукції для людини у порівнянні з конвенційними товарами.

По-третє, найголовніше, спільним для європейських країн є комплексне застосування різнопланової державної фінансової підтримки виробників

органічної продукції. Програми, які стосуються органічного землеробства, а значить і підтримки екології, не підпадають під обмеження з боку бюджетного фінансування у відповідності до принципів СОТ.

Провідним іноземним досвідом слугують Нідерланди, де фермери, торговці, банки та переробники знайшли збалансоване узгоджене рішення з метою збільшення частки як місцевого ринку органічних продуктів, так і його експорту. Уряд країни витратив 50 млн євро упродовж 2008—2011 рр. на інновації та інформованість населення, в результаті чого експорт такої продукції збільшився до 50% [5, с. 44]. Франція стала першою країною Європейського Союзу, яка впровадила механізм підтримки органічного сільського господарства в 1993 році. В сучасних умовах фермерам надаються податкові кредити у сумі 2500 євро на рік, при потребі можливо отримати додаткові кошти в розмірі 400 євро на гектар. Деякі регіони країни використовують інші преференції (наприклад, у

Пікардії господарствам, які повністю перейшли на органічне виробництво, компенсуються 100% витрат та 50% для тих, які частково здійснили такі заходи [5, с. 52]. Швейцарія, де був заснований у 1973 році дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL), має найвищий у світі показник споживання органічної продукції на душу населення — 274 євро на рік [6], що є прикладом успішної державної мотиваційної політики власного виробника. Країна представляє свою корисну органічну продукцією під брендом "Naturaplan" з логотипом зеленого серця. Це засвідчує вдалу маркетингову політику та підкреслює гармонізацію інтересів всіх учасників ринку: споживачів, виробників та суспільства. На особливу увагу заслуговує практика державного стимулювання Польщі, яка здійснюється за кількома напрямками: дотується участь фермерів у системах контролю якості харчових продуктів (додатковий дохід у 255 євро на рік); виділяється допомога на рекламну та інформаційну діяльність (до 70% таких витрат); компенсуються витрати, пов'язані з переходом до виробництва органіки (в середньому 240 євро за 1 га на рік) [7]. Уряд Чехії щорічно у вересні проводить конкурс "Місяць органічних харчових продуктів", обов'язковим є закупівля дошкільними, освітніми та медичними закладами не менше 70% органічних продуктів. Аналогічний підхід використовується також в Італії та Данії для шкільного харчування, а Голландія заохочує виїзне органічне ресторанне обслуговування (кейтерінг).

У сучасному тренді споживачів Європи, після буму органічної продукції, з'явилися нові вимоги до продукції під маркуванням "органік +", що означає: без солі (або із мінімальним її вмістом), без глютену, з високим вмістом клітковини та протеїну, попит на корисні суперфуди. Прикладом довготривалого позиціонування таких продуктів може слугувати досвід Великої Британії, яка пропагує здорове харчування через інформаційні канали, які закликають споживачів стежити за кількістю солі та цукру в продуктах харчування, споживати протягом дня п'ять різноманітних овочів та фруктів. На такі заходи уряд щорічно виділяє 1 млрд фунтів стерлінгів [8, с. 103].

Отже, із вище зазначеного, можна зробити висновок про тісний взаємозв'язок рівня розвитку органічного виробництва від розміру державної підтримки як запоруки зміцнення продовольчої безпеки та здоров'я населення. Комплексна та дієва державна підтримка вироб-

ників органіки в Європі здійснюється за різними напрямками та за допомогою низки інструментів, які можна згрупувати:

1. Використання фінансових важелів підтримки органічного сільського господарства (надання субсидій в рамках національних або регіональних програм з метою компенсації додаткових витрат під час конверсійного періоду, отримання дотацій протягом трьох років перехідного періоду, пільги з оподаткування та кредитування, покриття частини або у повному обсязі витрат на сертифікацію).

2. Впровадження програм підтримки органічного тваринництва, спрямованих на відшкодування додаткових витрат у зв'язку із зобов'язаннями фермерів випасати худобу на відкритому повітрі.

3. Грантове фінансування (для молодих підприємців на інноваційні проекти, модернізацію сільськогосподарських угідь, придбання біообладнання).

4. Інформаційна підтримка (проведення науково-популярної реклами, спеціалізованих виставок, ярмарок; надання фахових консалтингових консультацій конверсії органічного господарства; забезпечення професійної підготовки, освітніх та кулінарних курсів для учнів навчальних закладів, екскурсій на такі ферми).

5. Розповсюдження системи безпосередньої доставки екопродуктів від виробників до споживачів (абонементні кошики, тобто заходи пабліситі з використанням Інтернету та преси, постачання екопродуктів до шкільних їдалень та закладів: медичних, курортних, громадського харчування).

6. Адресна державна допомога: екологічним інспекціям, науковим організаціям, які досліджують екологічні насінневі та тваринницькі питання; для підвищення кваліфікації фермерів.

7. Налагоджена гарантійна система якості органічного сільського господарства (сертифікація, акредитація, встановлення стандартів, інспектування, маркування).

Аграрний сектор України є традиційною галуззю спеціалізації України та завжди розглядався як один із локомотивів розвитку національної економіки. Україна посідає 11-е місце в Європі за обсягами виробництва органічних продуктів, тому перехід на органічні стандарти є одним із майбутніх векторів підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору держави. Поки що такий ринок залишається незначним у порівнянні з європейськими країнами та в більшій мірі орієнтований на експорт (приблизно 80 % продукції).

Таблиця 1. Позиції України у Глобальному індексі продовольчої безпеки за 2012–2018 рр.

Роки	Значення (бали)	Відхилення (+/-)	Позиція у рейтингу
2012	58,4		44
2013	58,0	-0,4	47
2014	58,0	-1,6	52
2015	56,1	-0,3	59
2016	55,2	-0,9	63
2017	54,1	-1,1	63
2018	55,7	+1,8	63

Джерело: сформовано за даними [10].

Окреслимо досягнуті результати досліджуваної сфери. В Україні прийнято Закон "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" та ухвалена стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., серед пріоритетних напрямів якої — забезпечення продовольчої безпеки. Позитивний момент у прийнятті таких законодавчих документів полягає у тому, що започатковується формування нормативно-правової бази у цій сфері. Окрім того, передбачена державна фінансова підтримка фермерським господарствам в якості безвідсоткових кредитів обсягом до 500 тис. грн; деякі області внаслідок децентралізації почали закладати у місцеві бюджети фінансові кошти на часткову компенсацію вартості органічної сертифікації; створена система сертифікації органічної продукції, яка здійснюється спеціалізованим органом "Органік Стандарт" за міжнародними стандартами. Нарешті із 2 серпня 2019 р. набере чинності Закон України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції", де передбачено введення єдиного державного логотипу з написом "organic", що означатиме вміст не менше ніж 95% органічних інгредієнтів, виробники будуть внесені до нового Державного реєстру операторів. Використання терміну "органічне виробництво" буде стосуватися тільки сертифікованої діяльності виробництва на всіх стадіях технологічного процесу (збирання, обробка та операції, які пов'язані із зміною стану продукції). Також заборонено застосовувати пестициди, консерванти, штучні барвники, генетично модифіковані організми (ГМО). Тобто в законі сформульовані основоположні вимоги для органічного сільськогосподарства, відповідальність за оману споживача з боку виробників та гарантія захисту його прав. Продукція із маркерами: "еко", "біо", "натуральний" буде знята із продажу.

Важливим кроком у розширенні нових ініціативних ідей є створення достатньо розга-

луженої системи різних громадських організацій, які займаються популяризацією безпечної продукції, як-от: Федерація органічного руху України, Асоціація "БіоЛан Україна", Спілка учасників органічного сільського господарства "Натурпродукт". У 2017 році створена Громадська спілка "Український органічний кластер". Досвід кластерного підходу європейських країн засвідчує появу процесів інтеграції конкуренції та співробітництва, використання інноваційних технологій, створення нових робочих місць із замкненим циклом виробництва, що загалом забезпечує ефективність механізму регіонального розвитку. Нові можливості для розширення споживання органічної продукції відкриває проект "Органічна корзина", який стартував наприкінці 2015 року, де Тернопільська область представлена такими фірмами, як "Лисоня Біо" (молочні продукти) та "Жива земля Потуртори" (трав'яні чаї, пряні трави та спеції).

Слід зазначити, що хоча в Україні сформована система виробництва, сертифікації та контролю органічних продуктів, діють спільні проекти із Швейцарією, Німеччиною, Австрією, внутрішнє споживання залишається на досить низькому рівні. Потенційними вітчизняними споживачами органічної продукції є близько 5 % населення великих та близько 1—2 % середніх міст України. Найбільша частка припадає на м. Київ (біля 25%), близько 10 % — на обласні центри [9], сільське населення орієнтується на свої земельні ділянки.

Окрім того на протязі останніх трьох років Україна стабільно посідає "центриський" рядок рейтингу (63 місце) та останнє (26 місце в Європі) серед 133 країн світу у Глобальному індексі продовольчої безпеки (Global Food Security Index), який визначається із 2012 року з метою виявлення найбільш і найменш уразливих країн світу з точки зору продовольчої безпеки. Базою для формування оцінки слугують 34 параметра, але основними індикаторами є три групи факторів: фінансова та фізична доступність (affordability), достатність (availability), якість та безпечність (quality and safety). Із 2017 року методика розрахунку індексу збагатилася новим складником — природні ресурси та стійкість, визнаючи необхідність збереження ресурсів та їх адаптацію до кліматичних змін, які зумовлені процесами глобального потепління. За цим параметром наша держава посіла у 2018 році посіла 76 місце, у 2017 року — 74 [10]. Зміну позиції України у GFSI демонструє таблиця (табл. 1).

У наведеній таблиці поточні показники України за вказаний період демонструють регресивні результати: (-19 місць) та (-2,7 балів). Експерти відзначили такі сильні сторони — низький рівень втрат продовольства, показники безпеки продуктів харчування (98,4 бала із 100 можливих), якість та безпечність (43 місце). Слабкими позиціями країни є низький рівень ВВП на душу населення та відсутність доступу до дешевих кредитів. Отже, напрошуються висновки, що погіршення рейтингу у глобальному індексі та незначні обсяги споживання здорової органічної продукції пояснюється тим, що:

— вітчизняний інформаційний простір навпаки активно рекламує та переконує населення споживати некорисні та "нездорові" продукти такі, як чіпси, сухарики, бургери, солодощі, ковбасні вироби, солодка газувана вода;

— споживацькі пріоритети громадян країни лежать у площині низького життєвого рівня. Оскільки органічна продукція передбачає збільшення цінової премії на 40—60 %, тому тільки за наявності вирішальної умови підвищення рівня оплати праці формується мотиваційний механізм внутрішнього попиту;

— унеможлиблюється розвиток органічного сектору, як свідчить зарубіжний досвід, без обов'язкової дієвої фінансової державної підтримки як складової забезпечення продовольчої безпеки країни;

— стимулювати внутрішній споживчий попит необхідно шляхом проведення просвітницької PR— компанії, спрямованої на формування споживацької свідомості та суспільної обізнаності щодо переваг органічної продукції (рекламні заходи і акції, виставки, фестивалі, дегустаційні ярмарки, круглі столи) із одночасним моніторингом умов реалізації; популяризації таких торгових марок, на штатт "Родинний добробут" (органічні овочі, зелень та салати); "BIOFARM ORGANIC" (іміджева лінійка товарів під гаслом "Смачнюсики з користю": пасти на основі органічного меду, батончики з горіхами і медом, протеїнові добавки з ядерів коноплі); "Рудь" (органічне морозиво — пломбір без глазури); "Золотий Пармен" (соки, яблука).

Оскільки процеси гармонізації та адаптації законодавства у сфері органічного регулювання досить фінансово затратні (для прикладу, на старті органічного молочного тваринництва потрібно інвестувати в кожну корову 1 тисячу доларів) [11], модератором таких процесів має стати держава. До найважливіших заходів, які мають бути реалізовані на державному рівні в

Україні можна віднести: систему фінансової підтримки такої сфери, зокрема бюджетні субсидії (у тому числі для здійснення конвертації та сертифікації), зменшення процентних ставок за інвестиційними кредитами, пільги з оподаткування. Європейський досвід засвідчує домінуючу роль субсидій підтримки ринку органічної продукції. Варто застосовувати також інші наявні інструменти та важелі державного впливу, а саме: задіяти механізм земельного моніторингу, уніфікувати нормативи оцінки якості природних ресурсів, забезпечити дієвий контроль за дотриманням фітосанітарних норм. Одна з провідних ролей у стратегії розвитку органічного агропродовольчого ринку відводиться внутрішній інфраструктурі, яка нині залишається слабкою ланкою, тому доцільним стане створення спеціалізованих магазинів, належних каналів логістики, дилерських фірм, сервісних центрів. Тобто ключова позиція мотиваційного процесу полягає у налагодженні усього ланцюга комунікацій — від виробника до покупця.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки, можна констатувати, що основна дилема ринку органіки полягає у тому, що, з одного боку, економіка спроможна виробити потрібну кількість продуктів високої якості, а з іншого — споживачі не в змозі забезпечити попит на такі товари. Усунути протиріччя можна тільки шляхом впровадження державних інструментів компенсаційного та мотиваційного напрямку з одночасним підвищенням рівня оплати праці, що змінить вектор у бік розвитку як попиту, так і пропозиції. Трансформація традиційного фермерства в органічні практики із врахуванням особливостей природно-ресурсного потенціалу України лежить в площині державної політики, яка створить в суспільстві умови балансу екологічних потреб та безпечного продовольства. Ми поділяємо думку Л. Гринів, що найбільша віддача в довготерміновому періоді агроєкосистема може забезпечити лише за умови органічного землеробства, оскільки тоді вона функціонує у замкнутому циклі, а відтак відбувається нарощування енергетичного бюджету природи Землі [12, с. 11]. Отже, ефективність розширення меж органічної сфери стане каталізатором мультиплікативного ефекту забезпечення населення якісними та екобезпечними сертифікованими продуктами харчування без шкоди довкіллю та підвищить рівень продовольчої безпеки.

Література:

1. The official website of the International Federation of Organic Agriculture Movements. URL: www.ifoam.bio/sites/default/files/page/file_s/doa_ukrainian.pdf (in Ukrainian)

2. IFOAM Basic Standards (approved by the IFOAM General Assembly, Victoria, Canada (August 2002). URL: www.ifoam.org

3. Романенко Ю. Три переваги органічних продуктів. Студвей. — 2018. URL: <https://studway.com.ua/organichni-produkti/>

4. Каблущка Є. За останні півтора роки кількість органічних виробників збільшилася вдвоє. ЕнергоЛайф. інфо. — 2016. URL: <http://energolife.info/ua/2016/News/2846>

5. Швейцарсько-український проект: Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства: досвід інших країн. — 2013. — 122 с. URL: <http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/>

6. Чичкало-Кондрацька І.Б., Новицька І.В. Світовий досвід просування органічної продукції. Ефективна економіка. — 2018. — № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/10.pdf

7. FiBL & IFOAM The World of Organic Agriculture: statistics and Emerging Trends, Frick and Boon. — 2016. — 340 с. URL: <http://orgprints.org/31151/1/willer-lernoud-2016-world-of-organic.pdf>

8. Wiswall R. The Organic Farmer's Business Handbook: A Complete Guide to Managing Finances, Crops, and Staff — and Making a Profit, Chelsea: Green Publishing — Boon: Germany. — 2009. — 224 с.

9. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/> -

10. Global Food Security Index model. Official site of The Global Food Security Index — 2018. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Resources>

11. Лебідь Л. Узаконені правила для органіки. Аграрний тиждень. — 2012. URL: <https://a7d.com.ua/agropoltika/agri-work/8579-uzakonen-pravila-dlya-organki.html>

12. Гринів Л.С. Фізична економія: нові моделі сталого розвитку: монографія. — Львів: Ліга-прес, 2016. — 424 с.

References:

1. The official website of the International Federation of Organic Agriculture Movements, (2008), [Online], available at: www.ifoam.bio/sites/default/files/page/file_s/doa_ukrainian.pdf (in Ukrainian) (Accessed 22 March 2019).

2. IFOAM "Basic Standards", approved by the IFOAM General Assembly, Victoria, Canada (August 2002), [Online], available at: www.ifoam.org (Accessed 22 March 2019).

3. Romanenko, U. (2018), "Three Advantages of Organic Products", Studway, [Online], available at: <https://studway.com.ua/organichni-produkti/> (Accessed 21 April 2019).

4. Kabluchka, E. (2016), "Number of Organic Producers Doubled During Last One and Half Years", Energolife, [Online], available at: <http://energolife.info/ua/2016/News/2846> (Accessed 7 April 2019).

5. Swiss-Ukrainian project (2013), "Opportunities of Government Support for Development of Organic Agricultural Economy: Experience of Other Countries", [Online], available at: <http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/> (Accessed 2 April 2019).

6. Chychkalo-Kondratska, I. and Novitska, I. (2018), "Global Experience in Promotion of Organic Products", Effective economy, [Online], vol. 2, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/10.pdf (Accessed 11 April 2019).

7. FiBL & IFOAM (2016), "The World of Organic Agriculture: statistics and Emerging Trends, Frick and Boon", [Online], available at: <http://orgprints.org/31151/1/willer-lernoud-2016-world-of-organic.pdf> (Accessed 2 April 2019).

8. Wiswall, R. (2009), "The Organic Farmer's Business Handbook: A Complete Guide to Managing Finances, Crops, and Staff - and Making a Profit", Chelsea, Green Publishing, Boon, Germany.

9. Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food Ukraine (2017), [Online], available at: <http://minagro.gov.ua/> - (Accessed 12 April 2019).

10. Official site of The Global Food Security Index (2018), "Global Food Security Index model", [Online], available at: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Resources> (Accessed 15 March 2019).

11. Lebid, L. (2012), "Legalized Rules for Organics", Agrarian week [Online], available at: <https://a7d.com.ua/agropoltika/agri-work/8579-uzakonen-pravila-dlya-organki.html> (Accessed 4 April 2019).

12. Hryniv, L. S. (2016), Fizychna ekonomii: novi modeli staloho rozvytku [Physical economies: new models of consistent development], Liga-press, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2019 р.